

GÖRÖZDI, Judit: DEJINY V SÚČASNÝCH MAĎARSKÝCH ROMÁNOCH. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV, 2019. 167 s.

Marta Fülöpová

Dejiny, dejinnosť, história a písanie o nej sú jednou z najproduktívnejších oblastí literatúry. Diskusie o chápaní národa, o mieste národných štátov v Európe, vzájomné pretlačanie sa globalizácie a lokálnych špecifik o pozíciu nadradenej hodnoty len akcentujú potrebu venovať sa daným otázkam aj vedecky. Hungaristka Judit Görözdi v monografii *Dejiny v súčasných maďarských románoch* približuje, ako je historická tematika zachytená v maďarských románoch z prelomu 20. a 21. storočia a ako sa v nich prejavujú pluralistické tendencie postmoderny identifikované v rámci interdisciplinárnych prienikov filozofmi, literárnymi vedcami a historikmi. Problematike súčasných maďarských románov sa J. Görözdi venuje dlhodobo, predstavujú ústrednú tému jej výskumov – monografia je v tomto smere istým vyústením jej predchádzajúcej práce.

Je zaujímavé, že do názvu knihy sa nedostal výraz „historický román“, keďže v jednotlivých kapitolách autorka už o skúmaných textoch hovorí ako o historických románoch. Napriek tomu si v nadpise radšej zvolila usúvzťažnenie prítomnosti a dejinnosti. V tomto postupe sa do istej miery odráža aj nadčasový spor o historický román, aj isté obavy z devalvácie tohto žánru, veď v širšom kultúrnom povedomí funguje daný pojem najmä v spojení s komerčne úspešnými historickými románmi, často však s nižšou umeleckou hodnotou. Napätie medzi dejinami a súčasnosťou naznačuje fenomény,

ktoré sú prítomné pri zobrazovaní dejín – či už v aktuálnej historiografii, alebo v umeleckej literatúre. Dnešné postmoderné romány zobrazujú dejiny istými spôsobmi – a práve hľadanie a uchopenie týchto spôsobov tvorí základnú líniu vedeckého prístupu J. Görözdi.

V úvode autorka krátko načrtáva dejiny maďarského historického románu i jeho literárnovednej reflexie. Pri definovaní historického románu uvádza ako dodnes platnú klasifikáciu Zsigmonda Keménya (1814–1875), autora maďarských historických románov z 19. storočia, podľa ktorého existujú tri typy historických románov. Prvý typ stvára skutočné historické príbehy, makropríbehy historických osobností s celospoločenským dosahom. Do druhej skupiny patria mikropríbehy „obyčajných“ postáv na pozadí dejinných okolností. Tretiu kategóriu tvoria fikčné príbehy odohrávajúce sa v zákulisí histórie (s. 9). V jadre práce, v analyticko-interpretáčnych kapitolách, autorka uplatňuje postup od konkrétneho k abstraktnému, pričom jej ambíciou je „na základe daností konkrétnych diel odkryť teoretické východiská, z ktorých možno pristupovať k textom“ (s. 11). Monografia je z tohto pohľadu veľmi široko koncipovaná, rozsah záberu však nie je daný len spektrom postmoderných literárnych prístupov, ale aj materiálom, ktorý skúma.

Kľúčovú otázku výberu textov odôvodňuje J. Görözdi štyrmi kritériami: pertraktované romány „predstavujú výrazné literárne výkony

a vzbudzujú literárnokritickú a analytickú pozornosť“, sú chápané ako postmoderné, dekonštruktívne, vyjadrujú istý postoj k spôsobu rozprávania o dejinách a sú (alebo v blízkom čase budú) dostupné aj v slovenskom alebo českom preklade (s. 11 – 12). V korpuse diel sú zastúpení autori Péter Esterházy, László Darvas, László Márton, Lajos Grendel, Zsuzsa Rakovszky, Judit Kováts, Éva Bánky, Anikó N. Tóth, Péter Nádas, Pál Závada, László Krasznahorkai. Ide o reprezentatívny výber (z „veľkých“ mien chýba hlavne István Szilágyi), a hoci zohľadnenie kritéria dostupnosti zužuje rámce uvažovania, je výsostne pragmatické. Za problematické považujem zaradenie románu Lajosa Grendela *Odkundesi*, ktorý bol publikovaný takmer o dvadsať rokov skôr než ostatné analyzované diela, vydané medzi rokmi 1999 – 2014. Iný problém vidím v tom, že romány prozaičiek Évy Bánky *Mesto dažďa* a Anikó N. Tóth *Úlomky svetla* dostali v porovnaní s ostatnými prózami nielen výrazne menší priestor, ale vo výbere sa ocitli ako keby len pre ich tematiku slovenských Maďarov.

Všetky interpretované texty predstavujú podľa autorky postmoderné romány, preto vzniká otázka, či existuje vôbec súčasný mimetický historický román, či môže mať taký román v dnešnej dobe umeleckú hodnotu a či si vôbec zaslúži pozornosť literárnej vedy (osobne si myslím, že áno). Monografia môže dobre poslúžiť aj ako úvod do postmoderny, lebo na žánrovom príklade historického románu približuje viaceré základné postupy prítomné v súčasnej prozaickej tvorbe.

V jednotlivých kapitolách ponúka J. Görözdi viaceré nové pohľady na fenomén historického románu, uvádza teoretické východiská, definície, bohato cituje relevantné slovenské, maďarské aj iné zahraničné teoretické práce. Z postupov postmoderny uplatnených v románoch identifikuje na teoreticko-metodologickej báze dekonštrukciu kolektívnej pamäti, magický realizmus, ženský aspekt, ideológie telesnosti, vzťah textu a obrazu a nakoniec apokalyptický model dejín. Pri výklade ponúka prehľad najdôležitejších teoretických prác, ktoré sa téme venujú (tieto pasáže sú ale značne informačne

presýtené). Následne stručne charakterizuje jednotlivé vybrané texty, čo možno z pohľadu čitateľa vnímať ako ústretové gesto. Väčšinou sú to totiž rozsiahle romány, a hoci sú čitateľsky zaujímavé, nedá sa predpokladať, že by ich príjemca (nielen slovenský) aj všetky prečítal. Vzhľadom na situovanie monografie do slovenského (literárnovedného) prostredia by bolo prínosom hlbšie usúvzťažnenie maďarských diel so súčasnou slovenskou románovou tvorbou, spolu s poukázaním na možné paralely.

Prvá kapitola monografie je venovaná románom Pétera Esterházyho *Harmonia caelestis* a *Jednoduchý príbeh čiarka sto strán – šermovacia verzia*. J. Görözdi v nej skúma autorovu dekonštrukciu historického románu ako nástroja formovania kolektívnej pamäti. P. Esterházy pritom využíva prepisovania tej istej udalosti – príbehu založenia rodu Esterházyovcov podaného z rôznych pohľadov. Rozklad automatizmov príbehovtorných úkonov, odhalenie ich fungovania považuje J. Görözdi za jednu z možných ciest odbúrania niektorých národných mýtov. Upozorňuje však aj na prítomnosť postupu rekonštrukcie príbehu dejín v Esterházyho druhej knihe románu *Harmonia caelestis*. Príbeh, jeho konštrukciu, dekonštrukciu a rekonštrukciu si všíma tiež z pohľadu naratívnej psychológie a uvádza aj výskumy, ktoré navrhujú „naratívne preštruktúrovanie niektorých dejinných udalostí v historickej reprezentácii maďarskej kolektívnej pamäti v prospech zrušenia kolektívnej roly obete“ (s. 45).

Druhá kapitola pertraktuje opačný postup, keď románovú demýtizáciu nahradilo nabúranie logiky historického rozprávania magickým realizmom. Podkladom pre sledovanie tohto postupu sú román *Legenda o kaukliaroch so slzami* Lászlóa Darvasa, trilógia *Bratstvo* Lászlóa Mártona a román *Odkundesi* Lajosa Grendela. Magický realizmus prítomný v týchto románoch nevyvodzuje autorka z latinsko-amerických koreňov, ale upriamuje pozornosť na ich nadväznosť na maďarské tradície. Tento postup potvrdzuje chápanie magického realizmu ako štýlotvorného fenoménu (teda javu na nadnárodnej úrovni). Ako črty magickorealistického

módu identifikuje napríklad alúzie na sväté knihy a sakralizáciu, zapojenie mágie slov a rozprávania, pokrvnosť, orálnosť a menšinovosť.

Tému menšinovosti rozvíja J. Görözdi aj v ďalšej kapitole sústredenej na „ženskú” optiku tematizácie dejín. Pri rozbere románu *Tieň hada* Zsuzsa Rakovszky polemizuje s interpretáciou maďarského historika Gábora Gányiho, podľa ktorého daný román nevytvára z hľadiska naratívnej a historickej pravdy uveriteľný príbeh. J. Görözdi tento prístup hodnotí ako stereotypný a prekonaný. Román považuje za naznačenie historických aspektov ženskej identity (s. 74). Táto polemika je však iba načrtnutá, nie je rozvedená na príklade, pričom aj pre slovenského čitateľa by bolo možno zaujímavé, čo z príbehu považuje historik za neuveriteľné a čo, naopak, prezentuje feministické čítanie ako „nasvietenie“ histórie. J. Görözdi sa opakovane vracia k tomuto konfliktu a dokazuje, že pri knihe *Tieň hada* nejde „iba“ o feministické gesto, ale o „skutočný“ historický román (s. 78), ktorý je definovaný prítomnosťou „faktického“ dejiného materiálu, vplyvom historických udalostí na dej a spoľahlivým datovaním. Výčitku ahistorickosti odvracia akcentovaním prítomnosti tradičných koncepcií, ktoré však pri ostatných interpretáciách ďalšie iné prístupy postmodernej rozkladajú. V tej istej kapitole pokračuje J. Görözdi mikroanalýzami románov ďalších troch autoriek: tieto krátke rozborov narúšajú svojim rozsahom koncepciu knihy a pôsobia dojmom účelového zaradenia, aby téma feminizmu bola širšie reprezentovaná. Zatiaľ čo jednotlivým dielam spisovateľov-mužov venuje J. Görözdi ucelené, rôzne variabilné kapitoly, romány ženských autoriek interpretuje iba z pohľadu menšinovosti a feministických teórií. To vyvoláva otázku, či román napísaný ženou sa dá interpretovať aj z iného uhla pohľadu, či sa zvoleným prístupom neposilňuje práve „menšinovosť“ ženského písania.

V štvrtej kapitole na príklade románu *Paralelné príbehy* Pétera Nádasu autorka predstavuje teóriu telesnosti a ideológie tela. V interpretačnej časti poukazuje na to, že v románe, ktorý časť recenzentov nepovažuje za historic-

ký román, sleduje P. Nádas vplyv histórie až do „útrob“ tela: „zaujíma ho napríklad, ako si nervy pani Szemzöovej uchovali spomienku na odvrátenie rodiny; (...) alebo ako prežíva v sne Döringovo telo iracionálny pocit viny za činy svojich predkov v koncentračných táboroch“ (s. 101). Tieto veľmi precízne interpretačné sondy ukazujú veľkú zhodu aj s výsledkami epigenetiky a výskumom medzigeneračného pôsobenia tráum v psychiatrii a psychoterapii. J. Görözdi v spojitosti s románom P. Nádasu rozvíja teóriu o genetických dejinách, ktorých štruktúra je ukrytá hlboko pod povrchom a cyklicky sa opakuje (s. 103).

Kapitola venovaná románu Pála Závadu *Prirodzené svetlo* v istom zmysle nadväzuje na tému tráum, ktorá sa vinie celou monografiou (čo je celkom prirodzené, keďže sa ňou primárne zaoberajú interpretované romány). J. Görözdi analyzuje Závadovu prácu so znásobenými perspektívami postáv v dejinnej narácii, ktoré sú doplnené o pohľad kolektívneho rozprávača. Táto štruktúra má zviditeľniť proces, ako vznikajú spomienky, na ktoré udalosti sa ľudia usilujú zabudnúť a ktoré si chcú pamätať. V interpretačnej časti sa autorka hlbšie venuje vzťahu textu a fotografií v kompozícii románu, pretože fotografie sú v ňom začlenené priamo do textovej časti, netvorí prílohu ani „nebežia paralelne, ale sa rozlične prelínajú a ovplyvňujú“ (s. 114). V tomto rámci identifikuje rôzne relácie medzi textom a fotografiou.

V poslednej, šiestej kapitole sa J. Görözdi venuje románu *Vojna a vojna* Lászlóa Krasznahorkaiho, jedného z najvýraznejších predstaviteľov maďarskej prózy v kontexte svetovej literatúry, ktorého tvorba sa podľa L. Grendela má stať budúcou referenčnou hodnotou pre maďarskú literatúru. Pre interpretáciu tohto románu si zvolila za kľúčový pojem zrkadlenie. Je ale zaujímavé, že pri výklade o postavách štyroch anjelských mužov, ktorí sa zjavujú vždy na mierových bodoch európskych dejín, nepoukazuje na možné motivické zrkadlenie postáv s jazdcami apokalypsy vysielať do sveta Bohom Biblie (židovsko-kresťanské korene uvádza ako východiskový bod

predstavy sveta románu), hoci Apokalypsu sv. Jána uvádza ako interpretačný rámec románu. U Krasznahorkaiho však nejde o konečnú apokalypsu, ale o cyklickú následnosť neodvratne sa opakujúcich apokalýps.

Ako literárna historička by som určite bola zvedavá na hlbšie súvislosti medzi postmodernými variantmi historických románov a ich „historickými“ predkami, kde sa zjavujú mnohé paralely: naturalizmus a ideológia tela, slovenské „menšinové“ písanie v Uhorsku a alternatívny pohľad menšiny na makropříbeh a pod. Postmoderné texty a postmoderné interpretácie používajú dekonštrukciu ako dominantný spôsob hovorenia o dejinách, pričom často do seba inkorporujú odmietavé gesto predchádzajúcich spôsobov zmocňovania sa témy. Mimetický román, „tradované spôsoby jazykovo-literárneho uchopovania histórie“ (s. 129), ktoré dnešné romány dekonštruujú, však takisto môžu byť interpretované ako dekonštrukcia. Idealizácia romantiky alebo príčinnno-dôsledková súvislosť realizmu sú rovnako legitímnymi dekonštruktívnymi cestami riešenia neschopnosti alebo nemožnosti hovoriť o dejinách.

Paradoxne, čítanie samotnej monografie problematizuje práve tematizovaný postmodernistický prístup: útržkovitosť, zapojenie množstva hľadísk a textov, kaleidoskopické iskrenie rôznych podnetov. Publikácia si tak vyžaduje čitateľa otvoreného pre takýto postup. Navyše, autorka ako keby počítala s hlbokou predpravenosťou čitateľa – robí iba málo gest pre ulahčenie čítania pre nezasväteného príjemcu.

Judit Görözdí neponúka súdržné rozprávanie o naznačenej téme ani na ňu neaplikuje jednotné, celistvé hľadisko. Postihuje rôznorodosť skúmaných textov a zároveň prijíma ich poetiku: jej výsledný text sa rovnako ako interpretované diela vyznačuje heterogénnosťou, fragmentárnosťou a tiež (relatívne) vyššou mierou intertextuality. V centre jej skúmania pritom stojí spôsob, ako sa prostredníctvom postmoderných historických románov možno vyrovnávať s historickými traumami. Téma tragickosti a traumatickosti sa ukazuje ako zjednocujúca línia jej knihy o dejinách v súčasných maďarských románoch.

Mgr. Marta Fülöpová, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity
Komenského
Katedra slovenskej literatúry
a literárnej vedy
Gondova 2
811 09 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: marcia.fulopova@gmail.com